

Osebnostne značilnosti sorojencev in tipi njihovega medosebnega odnosa v otroštvu

Tina Kavčič in Maja Zupančič*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo

Povzetek: V študiji sva spremljali značilnosti odnosa 87 parov sorojencev in njihove osebnosti kot jih zaznavajo njihovi starši. Ob prvem merjenju so vsi otroci obiskovali vrtec, eno leto kasneje pa se je približno polovica starejših sorojencev vključila v šolo. Ob obeh merjenjih so očetni in mame neodvisno poročali o osebnostnih značilnostih svojih otrok s pomočjo Vprašalnika o medosebnih razlikah pri otrocih in mladostnikih (Halverson idr., 2003; slovenska priredba Zupančič in Kavčič, 2009) ter o pogostosti zaznanega izražanja naklonjenosti, konfliktov in rivalstva/tekmovalnosti med sorojenci pri vprašalniku Kako vidim odnos med svojima otrokoma (Kramer, 2001). Rezultati navzkrižnih analiz napovednih odnosov (med maminimi ocenami osebnosti otrok in očetovimi poročili o odnosu med sorojenci ter obratno) so pokazali, da se (a) osebnostne značilnosti obeh sorojencev in (b) ujemanje med njunimi osebnostnimi značilnostmi pomembno povezujejo s pripadnostjo enemu od treh tipov odnosa med sorojenci (naklonjeni, vključeni in povprečni). Za kakovost odnosa med sorojenci je zlasti pomembna osebnostna poteza nesprijemljivost.

Ključne besede: odnos med sorojenci, osebnostne značilnosti, otroštvo, tipi odnosa med sorojenci

Siblings' personality traits and types of sibling relationship in childhood

Tina Kavčič and Maja Zupančič

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Psychology, Slovenia

Abstract: The contribution presents a follow-up study of sibling relationship and personality in 87 sibling dyads in early/middle childhood from parental perspective. At Time 1 all siblings attended pre-school and one year later approximately half of the older siblings entered compulsory school. At both times of measurement siblings' mothers and fathers independently reported on their children's personality characteristics using the Inventory of Child Individual Differences (Halverson et al., 2003; Slovene adaptation, Zupančič & Kavčič, 2009) and on the observed sibling warmth, agonism, and rivalry using the *Parental Expectations and Perceptions of Children's Sibling Relationships Questionnaire* (Kramer, 2001). The predictive relationship obtained by two sets of cross-rater analyses (between maternal ratings of child personality and paternal reports on sibling relationship, and vice versa) suggested that (a) personality traits of both siblings and (b) the match between siblings' personalities are

*Naslov / Address: doc. dr. Tina Kavčič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, e-mail: tina.kavcic@ff.uni-lj.si

associated with sibling type (affectionate, involved or average) membership. Among personality traits, disagreeableness seems to be an especially significant contributor to sibling relationship quality.

Key words: sibling relationships, personality traits, childhood, sibling relationship types

CC = 2840

V zadnjih dveh desetletjih se je raziskovalno zanimanje za odnos med sorojenci precej povečalo (Dunn, 2003). Odnosi med sorojenci predstavljajo pomemben socialen kontekst otrokovega razvoja v družini in zunaj družine. Kakovost odnosa med sorojenci se na primer povezuje z razvojem socialnega prilagajanja otrok (npr. Stocker in McHale, 1992), socialnospoznavnim razvojem (npr. Howe in Ross, 1990) in načinom otrokovega spoprijemanja z življenjskimi dogodki (npr. Dunn, Slomkowski in Beardsall, 1994). Od obdobja dojenčka dalje je za odnose med sorojenci v primerjavi z drugimi socialnimi odnosi značilno doživljanje in nezavrto izražanje močnih pozitivnih in negativnih čustev, intimnost ter izjemen razpon razlik med pari sorojencev v izraženih značilnostih njihovega medosebnega odnosa (Dunn, 2003). Glede na pomembnost odnosa med sorojenci za druga področja razvoja otrok, je pomembno ugotoviti, kateri dejavniki prispevajo h kakovosti tega medosebnega odnosa.

Dimenzije in tipi odnosa med sorojenci

Odnos med sorojenci lahko preučujemo z (a) vidika na spremenljivko oz. posamezno dimenzijo osredotočenega pristopa, ki temelji na preučevanju razlik v izraznosti posameznih dimenzij odnosa med pari sorojencev, ali z (b) uporabo tipološkega pristopa, ki se osredotoča na ugotavljanje vzorcev izraznosti več dimenzij medosebnega odnosa znotraj parov sorojencev. Rezultati raziskav z različno starimi udeleženci kažejo, da lahko odnose med sorojenci v različnih razvojnih obdobjih opišemo z dimenzijami naklonjenosti, konfliktnosti (antagonizem, sovražnost) in rivalstva (npr. Furman in Buhrmester, 1985; Stocker, Lanthier in Furman, 1997). Te dimenzije se pri posameznih parih sorojencev povezujejo v specifične kombinacije oz. tipe odnosa med sorojenci (npr. Brody, Stoneman in McCoy, 1994; Kavčič in Zupančič, 2005).

Brody in sodelavki (1994) so v vzdolžni študiji s postopkom razvrščanja v skupine prepoznali tri tipe oz. sloge odnosa med sorojenci istega spola v zgodnjem/srednjem otroštvu, štiri leta pozneje pa dva tipa. Ob prvem času merjenja so odkrili naslednje tipe odnosa med sorojenci: tipični (zmerni ravni pozitivnih in negativnih vidikov odnosa med sorojenci), harmonični (visoka raven pozitivnih in nizka raven negativnih vidikov) in konfliktni tip (nizka do zmerna raven pozitivnih vidikov in visoka raven negativnih vidikov). Štiri leta pozneje so se ocene pozitivnih in negativnih

vidikov interakcije istih parov sorojencev povezovala v dva tipa: harmonični je bil strukturno enak kot ob prvem času merjenja, drugi tip pa so poimenovali zmerno konfliktni (nizka raven pozitivnih in zmerna do visoka raven negativnih vidikov).

T. Kavčič in M. Zupančič (2005) sta ugotavljali tipe odnosa med sorojenci v zgodnjem/srednjem otroštvu z uporabo postopka razvrščanja v skupine v dveh korakih, kot so ga uporabili Asendorpf, Borkenau, Ostendorf in Van Aken (2001) za določanje tipov osebnosti, in sicer pri istih otrocih, s katerimi so pridobljeni tudi v pričujoči študiji uporabljeni podatki. Ta postopek je v prvem koraku vključeval Wardovo hierarhično metodo razvrščanja v skupine s surovimi ocenami treh dimenzij odnosa med sorojenci, za mamine in očetove ocene posebej, v drugem pa nehierarhično razvrščanje v „k skupin“. Kot najbolj interpretabilna se je izkazala rešitev s tremi skupinami parov oz. tremi tipi odnosa med sorojenci. Naklonjeni tip odnosa med sorojenci je opisoval odnos med pari otrok, ki so si po mnenju njihovih staršev razmeroma pogosto izražali naklonjenost, razmeroma redko pa konfliktnost in rivalstvo/tekmovalnost. Za vključeni tip odnosa med sorojenci je bilo značilno razmeroma pogosto izražanje naklonjenosti ter višji ravni konfliktnosti in rivalstva/tekmovalnosti kot pri drugih dveh tipih odnosov. Povprečni tip odnosa med sorojenci so označevale zmerne ravni opažene izraznosti vseh treh dimenzij – po ocenah staršev so ti pari sorojencev razmeroma najmanj pogosto izražali medsebojno naklonjenost, pogostost konfliktov pa je bila višja kot v parih otrok z naklonjenim tipom ter nižja kot v parih otrok z vključenim tipom medosebnega odnosa. Prepoznani trije tipi odnosa med sorojenci so se s postopkom navzkrižnega preverjanja (Asendorpf idr., 2001) izkazali za notranje ponovljive in strukturno dosledne med ocenjevalci (mamami in očeti) in v obdobju enega leta (Kavčič in Zupančič, 2005).

Kot kažejo tudi tipološke analize, so dimenzije odnosa med sorojenci razmeroma neodvisne, kar pomeni, da pri nekaterih parih sorojencev prevladuje izražanje naklonjenosti, za nekatere je značilna predvsem konfliktnost in rivalstvo, nekatere pa označuje pogosto izražanje naklonjenosti, pa tudi konfliktnosti.

Osebnost otrok in značilnosti odnosa med sorojenci

Rezultati raziskav o učinkih spola sorojencev, vrstnega reda rojstva in starostne razlike med otroki v paru na značilnosti njihovega medosebnega odnosa niso dosledni in so na splošno majhni (Dunn, 1992; Kavčič in Zupančič, 2006; Stocker, Dunn in Plomin, 1989). Novejše študije zato poskušajo razlike med pari sorojencev pojasniti z dejavniki tveganja v družini (npr. McHale in Pawletko, 1992), kakovostjo otrokovih drugih odnosov v družini (npr. Richmond, Stocker in Rienks, 2005) in temperamentnimi/osebnostnimi značilnostmi otrok (npr. Furman in Lanthier, 1996).

Medosebne razlike med otroki so raziskovalci do nedavnega opisovali v smislu temperamenta (npr., Rothbart in Bates, 1998; Thomas in Chess, 1984).

Sodobne raziskave v različnih deželah, z različno starimi otroki, o katerih poročajo različni ocenjevalci (npr., Digman, 1990; Halverson, Kohnstamm in Martin, 1994; Slobodskaya in Akhmetova, 2010; Zupančič, Sočan in Kavčič, 2009) pa kažejo, da lahko razlike med otroki opišemo tudi z osebnostnimi potezami, podobnimi Velikim petim osebnostnim faktorjem pri odraslih, tj. ekstravertnost, sprejemljivost, vestnost, nevroticizem in odprtost (za razpravo o konceptualnih razlikah med temperamentom in osebnostjo glej Caspi, Roberts in Shiner, 2005). Tudi rezultati raziskav strukture osebnostnih značilnosti pri otrocih od srednjega otroštva dalje tipično pokažejo pet faktorjev osebnosti (npr. Halverson idr., 2003; Mervielde in De Fruyt, 2002; Shiner, 2006), medtem ko se osebnostne značilnosti mlajših otrok, kot o njih poročajo odrasli, običajno združujejo v manjše število robustnih potez (Mervielde, Buyst in De Fruyt, 1995; Zupančič, Podlesek in Kavčič, 2006; Zupančič idr., 2009). Starševske ocene značilnosti njihovih otrok pri Vprašalniku medosebnih razlik pri otrocih (Halverson idr., 2003; Zupančič in Kavčič, 2009), ki sva ga uporabili v pričujoči študiji, se v različnih deželah in pri različno starih otrocih združujejo v štiri robustne poteze: ekstravertnost, vestnost, nevroticizem in nesprejemljivost (Zupančič in Kavčič, 2009).

Predhodne študije povezanosti kakovosti odnosa med sorojenci z njihovimi medosebnimi značilnostmi so se v glavnem osredotočale na temperament sorojencev ter so na splošno pokazale povezanost težavnega temperamenta s konfliktnimi odnosi med sorojenci (Brody, Stoneman in Burke, 1987; Brody idr., 1994; Munn in Dunn, 1989; Stocker idr., 1989). Specifične povezave med posameznimi dimenzijami temperamenta in odnosa med sorojenci pa se precej razlikujejo glede na starost ciljnih sorojencev, merjene spremenljivke in metodo preučevanja teh povezav (Dunn, 1993, 2003).

Študij povezanosti značilnosti odnosa med sorojenci z njihovimi osebnostnimi značilnostmi v otroštvu so razmeroma redke. Furman in Lanthier (1996) poročata, da se je velikih pet osebnostnih potez pri šolskih otrocih v večji meri povezovalo s konflikti kot z naklonjenostjo med sorojenci, da se je s kakovostjo odnosa med sorojenci povezovala zlasti njihova vestnost, poleg tega pa je bila nizka sprejemljivost povezana s pogostostjo konfliktov med sorojenci. Pri slovenskih sorojencih, ki so bili udeleženi v pričujoči študiji, sta T. Kavčič in M. Zupančič (v recenziji) preučevali povezanost med značilnostmi njihovega odnosa in osebnostnimi značilnostmi v dveh nizih navzkrižnih analiz med ocenami mam in očetov (v enem nizu sta upoštevali mamine ocene osebnosti otrok in očetove ocene odnosa med sorojencema, v drugem pa obratno). Osebnostne poteze obeh otrok so zmerno, tako sočasno kot tudi vzdolžno prispevale k zaznani naklonjenosti in konfliktnosti med sorojenci. Med posameznimi napovedniki je bila pomembna zlasti nesprejemljivost starejših sorojencev, ki je napovedovala sočasno in eno leto kasneje ocenjeno pogostost konfliktov med sorojenci.

Predhodne študije so torej pokazale, da osebnostne poteze obeh otrok prispevajo k dimenzijam njihovega medosebnega odnosa (Furman in Lanthier,

1996; Kavčič in Zupančič, v recenziji). Namen pričujoče študije je bil preučiti, ali imajo osebnostne poteze obeh sorojencev pomembno napovedno vrednost za odnos med sorojenci, opredeljen na tipološki ravni. Želeli sva torej ugotoviti, ali osebnost sorojencev prispeva k uvrstitvi para v enega od treh tipov njihovega odnosa (naklonjeni, vključeni ali povprečni).

Ujemanje med osebnostnimi značilnostmi sorojencev in njihov medosebni odnos

Poleg značilnosti vsakega izmed sorojencev, je za kakovost njenega medosebnega odnosa pomembno tudi ujemanje med temperamentnimi/osebnostnimi značilnostmi obeh.

P. Munn in J. Dunn (1989) sta ugotovili povezanost absolutne razlike med ocenami temperamentnih dimenzij dveh sorojencev s pogostostjo konfliktov v njunem odnosu, ko so bili mlajši sorojenci stari tri leta (ne pa tudi eno leto prej). Po mnenju avtoric naj bi pomanjkanje ujemanja med temperamentoma sorojencev predstavljalo tveganje za konflikten medosebni odnos. Z. Stoneman in Brody (1993) sta t.i. »hipotezo o podobnosti« podprla glede naklonjenosti med sorojenci v srednjem/ poznem otroštvu – najbolj pozitivna je bila interakcija med sorojenci, ki so si bili podobni v ravni dejavnosti (pri obeh nizka ali pri obeh visoka). Nasprotno pa so njune ugotovitve glede konfliktnosti med sorojenci skladne s t.i. »blažilno« hipotezo – možno je, da ugodne temperamentne značilnosti enega sorojenca blažijo posledice neugodnih značilnosti pri drugem. Tako avtorja poročata o manj konfliktnosti med pari sorojencev, pri katerih sta bila oba ali pa vsaj starejši ocenjena kot nizko dejavna, kot med pari, pri katerih sta bila oba otroka ali starejši visoko dejavna. Ujemanje v visoko izraženi dejavnosti torej ni vodilo do redkejših konfliktov.

Tudi slovenski rezultati kažejo, da je bolj kot sama podobnost v osebnostnih potezah med sorojencema pomembno, v katerih značilnosti se ujemata oziroma ali sta si podobna v določeni visoko ali nizko izraženi potezi in torej podpirajo t.i. hipotezo o »specifični podobnosti« (Kavčič in Zupančič, v recenziji). V nizih navzkrižnih analiz med ocenami mam in očetov namreč ujemanje med sorojencema v nesprejemljivosti pomembno sočasno in vzdolžno prispeva k pogostosti konfliktov med njima, pri čemer so konflikti najpogostejši v parih dveh razmeroma nesprejemljivih otrok in najredkejši v parih dveh razmeroma sprejemljivih sorojencev. H pogostosti konfliktov med sorojencema je prispevala tudi njuna podobnost v nizki ali visoki izraženosti nevroticizma, a le pri enem od obeh merjenj v časovnem razmaku enega leta. Za pogostost izražanja naklonjenosti med sorojenci je bilo pomembno ujemanje med sorojencema v vestnosti, ekstravertnosti in nesprejemljivosti, vendar se te povezave niso pokazale pri obeh meritvah.

V pričujoči študiji sva želeli ugotoviti, ali ujemanje med sorojencema v posameznih osebnostnih potezah pomembno prispeva tudi k razvrstitvi parov

v tri empirično ugotovljene tipe odnosa med sorojenci (naklonjeni, vključeni ali povprečni).

Metoda

Udeleženci

Sodelovali so očetni in mame 87 parov sorojencev. Ob prvem času merjenja (Č1) so bili mlajši sorojenci stari od 2;4 leta do 4;9 leta ($M = 38,3$, $SD = 4,9$ meseca), starejši pa od 3;11 leta do 7;2 leta ($M = 63,9$, $SD = 9,1$ meseca). Starostna razlika med mlajšim in starejšim sorojencem je znašala od 11 do 47 mesecev ($M = 25,6$, $SD = 8,7$ meseca). Med mlajšimi sorojenci je bilo 46 deklic in 41 dečkov, med starejšimi pa 44 deklic in 43 dečkov. Ob Č1 so bili otroci vključeni v enega izmed 26 vrtcev v različnih regijah Slovenije. Eno leto kasneje (Č2) je 50 starejših sorojencev obiskovalo prvi razred ene od 26 osnovnih šol. Vsi sorojenci so živeli v družinah z obema staršema ter večinoma (80 %) le z enim sorojencem. Mame so imele od 8 do 20 let ($M = 12,9$ leta) zaključene formalne izobrazbe, očetni pa od 8 do 18 let ($M = 12,8$ leta). Ob Č2 sva zbrali popolne podatke za 68 od prvotnih 87 parov sorojencev. Analiza osipa ni pokazala pomembnih razlik v starosti otrok, starostni razliki med sorojenci, izobrazbi staršev ali starševskih ocenah osebnosti otrok in odnosa med sorojenci ob Č1 med otroki, ki so bili ob Č2 še vključeni v študijo, in tistimi, ki niso bili.

Pripomočki

Odnos med sorojenci. Kot mero starševskih zaznav odnosa med njihovimi otroki sva uporabili vprašalnik *Kako vidim odnos med svojima otrokoma* (PEPC-SRQ; Kramer, 2001), ki sva ga predhodno prevedli in priredili. V izvorniku vprašalnik vključuje več ocenjevalnih lestvic, v pričujoči študiji pa sva uporabili le eno, in sicer so starši na pet-stopenjski lestvici ocenjevali, kako pogosto opazijo različna pozitivna in negativna vedenja v odnosu med njihovimi otroki. Vprašalnik vključuje 24 postavk, ki se združujejo v tri lestvice: naklonjenost (13 postavk, npr. *Tolažita drug drugega.*), konflikti (osem postavk, npr. *Prepiri.*) in rivalstvo/tekmovalnost (tri postavke, npr. *Ljubosumnost.*). V raziskavi sorojencev v ZDA, starih od 14 mesecev do 8 let, so alfa koeficienti zanesljivosti znašali od ,73 do ,86, koeficienti retestne zanesljivosti po treh mesecih pa od ,37 do ,71 (Kramer, 2001). Z vzorcem slovenskih sorojencev v zgodnjem/srednjem otroštvu (Kavčič in Zupančič, 2005) je bil razpon alfa koeficientov od ,71 do ,89 za ocene mam in od ,62 do ,87 za ocene očetov, ujemanje med ocenami mam in očetov pri treh lestvicah pa je bilo zmerno visoko (Pearsonov r od ,38 do ,52). Poleg tega je bil vsak par uvrščen v enega od treh empirično ugotovljenih, notranje ponovljivih in strukturno časovno doslednih tipov (Kavčič in Zupančič, 2005), naklonjenega (pogosto izražanje naklonjenosti, redki

konflikti in rivalstvo/tekmovalnost), vključenega (visoke ravni vseh treh dimenzij) ali povprečnega (povprečna izraženost vseh treh dimenzij odnosa med sorojenci).

Osebnost otrok. Starši so poročali o osebnostnih značilnostih svojih otrok pri *Vprašalniku o medosebnih razlikah pri otrocih in mladostnikih* (izvirnik ICID, Halverson idr., 2003; slovenska različica VMR-OM, Zupančič in Kavčič, 2009). Vključuje 108 postavk, pri katerih poročevalec s pomočjo sedem-stopenjske lestvice oceni, v kolikšni meri je posamezna značilnost prisotna pri otroku v primerjavi z večino otrok enake starosti. Postavke se združujejo v 15 lestvic srednje ravni, te pa v 4 robustne lestvice: ekstravertnost (dejavnost, uvidevnost, odprtost za izkušnje, pozitivna čustva, družabnost), vestnost (dosežek, ugodljivost, ne-odkrenljivost, inteligentnost, organiziranost), nesprejemljivost (antagonizem, negativna čustva, močna volja) in nevroticizem (boječnost, socialna plašnost). Lestvice srednje ravni in robustne lestvice so visoko notranje skladne in veljavne, ujemanje med starši je visoko, časovna stabilnost ocen je zmerna do visoka, visoki so tudi koeficienti retestne zanesljivosti po enem mesecu (Halverson idr., 2003; Slobodskaya, 2007; Zupančič in Kavčič, 2009; Zupančič idr., 2006; Zupančič idr., 2009).

Postopek

Študija je vključevala vzdolžni načrt z dvema meritvama, med katerima je bilo eno leto razmaka. Na začetku raziskave (Č1) sva k sodelovanju povabili 33 vrtcev iz različnih regij Slovenije. Ravnateljice in vzgojiteljice sva prosili, da so vzpostavile stik s starši približno tri leta starih otrok, ki so v vrtcu imeli tudi starejšega sorojenca. Starše sva seznanili o namenu raziskave ter jim zagotovili anonimnost podatkov. Soglasje za sodelovanje v raziskavi so podali starši otrok iz 26 vrtcev. Starši so prejeli kuverte s štirimi kopijami vprašalnika VMR-OM (po dva vprašalnika za mamo in za očeta, ki sta ocenjevala oba ciljna otroka, sorojenca) in dvema kopijama vprašalnika *Kako vidim odnos med svojima otrokoma* (po en vprašalnik za mamo in očeta). Starši so izpolnjene vprašalnike v roku dveh tednov vrnili v zalepljenih kuvertah v vrtec njihovih otrok. Podoben postopek sva izvedli po enem letu, ob Č2.

Rezultati

Vključitev dveh neodvisnih ocenjevalcev, tj. mam in očetov istih parov sorojencev, osebnostnih značilnosti otrok in njihovega odnosa s sorojencem je omogočila navzkrižno analizo podatkov, s katero sva nadzorovali napako istega ocenjevalca. Natančneje, povezanost med osebnostnimi značilnostmi otrok in tipom odnosa med sorojenci sva preučili z analizo dveh nizih podatkov: (A) maminimi ocenami osebnostnih potez otrok in tipi odnosa med sorojenci, ki je temeljil na očetovih poročilih ter (B) očetovimi ocenami osebnosti otrok in tipi odnosa med sorojenci, ki so izhajali iz maminih ocen. Glede na precejšnje število analiz sva

pri opisu in interpretaciji rezultatov več pozornosti namenili velikosti ugotovljenih učinkov kot njihovi statistični pomembnosti, poleg tega sva se osredotočili zlasti na rezultate, ki so se pojavili dosledno v obeh nizih navzkrižnih analiz. Razvrstitev parov sorojencev v tipe odnosa je temeljila na treh predhodno empirično ugotovljenih tipi odnosa med sorojenci (Kavčič in Zupančič, 2005).

Osebnostne poteze sorojencev in tipi njihovega medosebnega odnosa

Da bi ugotovili, ali starševske zaznave osebnostnih potez mlajših in starejših sorojencev sočasno in vzdolžno napovedujejo tip odnosa med sorojenci (naklonjeni, vključeni ali povprečni), sva izvedli vrsto multinomskih logističnih regresijskih analiz. Tovrstne regresijske analize omogočajo napoved nominalne kriterijske spremenljivke (v primeru pričujoče študije tip odnosa med sorojenci) na podlagi intervalnih napovednih spremenljivk (osebnostnih dimenzij mlajših in starejših sorojencev). V A in B nizu navzkrižni analiz so bili modeli vzdolžnih regresij statistično pomembni ($\chi^2 = 34,32$ za niz A in $34,03$ za niz B, oba $df = 16$, oba $p < .01$). Nagelkerjeva pseudo R^2 (približka R^2 vrednosti) sta znašala ,47 za niz A in ,46 za niz B. V obeh nizih je nesprejemljivost starejših sorojencev, kot so jo ocenili starši ob Č1, pomembno prispevala k napovedi tipa odnosa med sorojenci ob Č2 ($\chi^2 = 7,27$ za niz A in $9,43$ za niz B, oba $df = 2$, oba $p < ,05$), natančni napovedni odnosi pa so se razlikovali med obema nizoma podatkov. V nizu A so mamine ocene nesprejemljivosti starejših sorojencev ob Č1 prispevale k napovedi razvrstitve para

Tabela 1. Kontingenčna tabela ugotovljene in napovedane pripadnosti tipu odnosa med sorojenci (ocene očetov) na podlagi maminih ocen osebnosti otrok

Ugotovljeni tip	Napovedan tip odnosa med sorojenci			Pravilen %
	Naklonjeni	Vključeni	Povprečni	
Sočasno – Čas 1				
Naklonjeni	12	7	10	41,4
Vključeni	7	16	7	53,3
Povprečni	7	6	15	53,6
Skupni %	29,9	33,3	36,8	49,4
Sočasno – Čas 2				
Naklonjeni	8	1	11	40,0
Vključeni	2	3	7	25,0
Povprečni	7	1	28	77,8
Skupni %	25,0	7,4	67,6	57,4
Vzdolžno – Napoved tipa odnosa ob času 2 na podlagi osebnosti ob času 1				
Naklonjeni	9	1	9	47,4
Vključeni	2	5	5	41,7
Povprečni	3	4	28	80,0
Skupni %	21,2	15,2	53,6	63,8

v vključeni nasproti naklonjenemu in povprečnemu tipu odnosa med sorojenci eno leto kasneje (izhajajoč iz očetovih ocen odnosa med otrokoma). V nizu B so očetova poročila o nesprejemljivosti starejših sorojencev vzdolžno napovedovala pripadnost povprečnemu nasproti naklonjenemu tipu odnosa med sorojenci, poleg tega so očetove ocene nesprejemljivosti mlajših sorojencev ob Č1 napovedovale uvrstitev v vključeni in ne v naklonjeni tip odnosa med sorojenci ob Č2 (glede na ocene mam). V tabelah 1 (niz A) in 2 (niz B) so prikazane napovedi razvrstitve v tipe odnosa med sorojenci na podlagi navzkrižnih ocen osebnostnih potez otrok. V celoti so vzdolžni regresijski modeli pravilno napovedali pripadnost tipu odnosa med sorojenci za 64 % (niz A) oz. 62 % (niz B) parov sorojencev.

Sočasni napovedni modeli niso bili dosledni v nizih A in B. Le v nizu B (očetove ocene osebnosti otrok in matrine ocene odnosa med sorojenci) je osebnost sorojencev pomembno napovedovala tudi sočasno razvrstitev parov v tipe njihovega medosebnega odnosa ($\chi^2 = 33,09$ in $50,98$ ob Č1 in Č2, oba $df = 16$, oba $p < ,01$, Nagelkerkejev pseudo R^2 ,36 in ,60 ob Č1 in Č2). Ob Č1 je vestnost starejših sorojencev pomembno prispevala k sočasni napovedi pripadnosti naklonjenemu nasproti povprečnemu tipu odnosa med sorojenci ($\chi^2 = 7,61$, $df = 2$, $p < ,05$). Ob Č2 je nesprejemljivost starejših sorojencev pomembno napovedovala sočasno razvrstitev v vključeni nasproti naklonjenemu ali povprečnemu tipu odnosa ($\chi^2 = 10,66$, $df = 2$, $p < ,01$). Ob obeh časih merjenja sva na podlagi osebnostnih potez otrok v tip odnosa med sorojenci sočasno pravilno razvrstili približno 60 % parov sorojencev (glej Tabelo 2).

Tabela 2. Kontingenčna tabela ugotovljene in napovedane pripadnosti tipu odnosa med sorojenci (ocene mam) na podlagi očetovih ocen osebnosti otrok

Ugotovljeni tip	Napovedan tip odnosa med sorojenci			Pravilen %
	Naklonjeni	Vključeni	Povprečni	
Sočasno – Čas 1				
Naklonjeni	15	13	0	53,6
Vključeni	8	31	4	72,1
Povprečni	1	9	6	37,5
Skupni %	27,6	60,9	11,5	59,8
Sočasno – Čas 2				
Naklonjeni	14	1	5	70,0
Vključeni	2	9	8	47,4
Povprečni	2	7	20	69,0
Skupni %	26,5	25,0	48,5	63,2
Vzdolžno – Napoved tipa odnosa ob času 2 na podlagi osebnosti ob času 1				
Naklonjeni	11	5	4	55,0
Vključeni	3	10	6	52,6
Povprečni	4	3	20	74,1

Ujemanje med osebnostnimi potezami otrok in tipi njihovega medosebnega odnosa

V predhodnih analizah (Kavčič in Zupančič, v recenziji) se je pokazalo, da absolutne razlike med ocenami osebnostnih značilnosti starejših in mlajših sorojencev ne predstavljajo dobre mere ujemanja v osebnosti med sorojenci, saj ne odražajo tega, v katerem vidiku sta si sorojenca podobna oz. različna. Na primer, majhna absolutna razlika bi lahko pomenila, da sta si sorojenca po mnenju staršev podobna v nizko ali pa visoko izraženi vestnosti. Z namenom bolj natančne opredelitve podobnosti in različnosti med sorojenci sva pare razdelili v štiri skupine glede na naslednje kombinacije ocen posameznih osebnostnih potez: (1) oba sorojenca sta ocenjena visoko (nad mediano svoje referenčne skupine, tj. skupine mlajših ali starejših sorojencev) pri določeni potezi; (2) oba otroka sta ocenjena nizko (pod mediano); (3) mlajši sorojenec je ocenjen nizko in starejši visoko; (4) starejši sorojenec je ocenjen visoko in mlajši nizko pri določeni osebnostni potezi. Povezanost tipa odnosa med sorojencema z njunim (ne)ujemanjem v visoki/nizki izraženi posamezne osebnostne poteze sva ugotavljali v analizah kontingenčnih tabel, posebej v nizih A in B. Nekatere statistično pomembne povezave so se pokazale le v enem od nizu podatkov.

V nizu A se je s tipom odnosa med sorojenci, kot so ga zaznali očetni ob Č2, pomembno povezovalo ujemanje med sorojenci v maminih ocenah nevroticizma ob Č2 (Cramerjev $V = ,34$, $p < ,05$) in ujemanje v njihovi nesprejemljivosti ob Č1 (Cramerjev $V = ,35$, $p < ,05$). Ocenjeni Goodmanov in Kruskalov τ je pokazal, da upoštevanje ujemanja med sorojenci v nevroticizmu ob Č2 in v nesprejemljivosti ob Č1 zmanjša napako napovedi pripadnosti tipu odnosa med sorojenci za 8 % oz. 9 % v primerjavi z razvrščanjem parov v tipe odnosa na podlagi ugibanja. Ob Č2 so bili pari sorojencev, pri katerih so mame oba otroka ocenile visoko na nevroticizmu, najverjetneje uvrščeni v povprečni tip medosebnega odnosa, ujemanje v nizkem nevroticizmu pa je napovedovalo pripadnost naklonjenemu tipu odnosa med sorojenci. Pari sorojencev, ki so si bili po mnenju mam podobni v nizki nesprejemljivosti, so eno leto kasneje najverjetneje imeli naklonjeni tip odnosa, pari, ki so se ujemali v visoki nesprejemljivosti pa vključeni tip medosebnega odnosa.

V nizu B so se tipi odnosa med sorojenci (ocene mam) sočasno povezovali z ujemanjem med očetovimi ocenami ekstravertnosti (Cramerjev $V = ,28$, $p < ,05$; zmanjšanje napake za 8 %) in vestnosti (Cramerjev $V = ,31$, $p < ,05$; zmanjšanje napake v primerjavi z naključnim razvrščanjem za 9 %) mlajših in starejših sorojencev ob Č1, ob Č2 pa z ujemanjem med sorojenci v njihovi nesprejemljivosti (Cramerjev $V = ,39$, $p < ,01$; zmanjšanje napake za 12%). Ob Č1 je povprečni tip odnosa med sorojenci v največji meri vključeval pare sorojencev, ki so si bili med seboj podobni v nizki vestnosti ali nizki ekstravertnosti. Pari, ki so bili uvrščeni v naklonjeni tip odnosa, pa so si bili najverjetneje podobni v visoki vestnosti ali visoki ekstravertnosti. Ob Č2 je bilo ujemanje med sorojenci v visoki nesprejemljivosti povezano z vključenim

tipom medosebnega odnosa, ujemanje v nizki nesprejemljivosti z naklonjenim tipom, neujemanje v izraženi nesprejemljivosti pa je najpogosteje sovpadalo s povprečnim tipom odnosa med sorojenci.

Razprava

Rezultati pričujoče raziskave podpirajo predpostavko, da tako osebnostne poteze obeh sorojencev kot tudi ujemanje med njunimi osebnostnimi potezami pomembno prispevajo k sočasni in vzdolžni razvrstitvi njunega medosebnega odnosa v enega od treh tipov, tj. specifičnega vzorca treh dimenzij odnosa (naklonjenosti, konfliktov in rivalstva) kot so jih zaznali starši. Te ugotovitve dopolnjujejo spoznanja predhodnih študij o povezanosti dimenzij odnosa med sorojenci s temperamentnimi značilnostmi sorojencev (npr. Brody idr., 1994), ujemanjem med temperamentoma sorojencev (npr. Munn in Dunn, 1989) ter osebnostnimi potezami obeh sorojencev (npr. Furman in Lanthier, 1996; Kavčič in Zupančič, v recenziji). Na splošno ta spoznanja kažejo, da se medosebne razlike med otroki vsaj od zgodnjega otroštva dalje pomembno odražajo v kakovosti njihovega odnosa s sorojenci, ne glede na to, ali slednjega opišemo na ravni dimenzij ali tipov.

Na podlagi ocen osebnostnih značilnosti sorojencev, ki jih je podal eden od staršev, sva lahko zanesljivo napovedali sočasno (le v enem nizu podatkov) in kasnejšo pripadnost enemu od treh tipov odnosa sorojencev, kot so izhajali iz poročil drugega starša. Ugotovljeni pomembni prispevki posameznih osebnostnih potez k pripadnosti tipom odnosa med sorojenci niso bili povsem dosledni med nizi podatkov in ob obeh merjenjih. Kljub temu rezultati nakazujejo, da imajo pari z nesprejemljivim starejšim sorojencem najverjetneje vključen tip odnosa, za katerega je značilna razmeroma visoka pogostost konfliktnosti in rivalstva, pa tudi naklonjenosti med sorojenci. Pari s sprejemljivim starejšim sorojencem pa so se najverjetneje uvrstili v naklonjeni tip odnosa, ki ga označuje visoka raven naklonjenosti med sorojencema ob nizki ravni konfliktov in rivalstva.

Dobljeni rezultati kažejo tudi na povezanost ujemanja med osebnostnimi potezami sorojencev s tipom njihovega medosebnega odnosa, čeprav natančne povezave niso bile skladne med obema nizoma podatkov. Na splošno je ujemanje med sorojenci v zelenih osebnostnih potezah povezano s kombinacijo pogostega izražanja naklonjenosti in razmeroma redkega izražanja konfliktov in rivalstva. V naklonjeni tip odnosa med sorojenci so se namreč najpogosteje uvrščali pari, ki so si bili po mnenju svojih staršev podobni v nizkem nevroticizmu (niz A ob Č1), nizki nesprejemljivosti (niz A vzdolžno in niz B ob Č2), visoki vestnosti (niz B ob Č1) ali visoki ekstravertnosti (niz B ob Č1). Odnos med pari sorojencev, ki so se ujemali v visoki nesprejemljivosti, je najpogosteje opisoval vključeni tip (niz A vzdolžno in niz B ob Č2). Kaže, da sta dva visoko nesprejemljiva sorojenca nagnjena k pogostim konfliktom in rivalstvu, a tudi razmeroma pogosto izražata medsebojno naklonjenost.

Pripadnost povprečnemu tipu odnosa med sorojenci (povprečne ravni vseh treh dimenzij) je bila povezana z ujemanjem med sorojenci v visokem nevroticizmu (niz A ob Č2), nizki vestnosti (niz B ob Č1) ali nizki ekstravertnosti (niz B ob Č1).

V opravljenih analizah se kot posebej pomemben napovednik kakovosti odnosa med sorojenci kaže osebnostna poteza nesprejemljivost, ki se povezuje zlasti z vključenim tipom odnosa med sorojenci (visoke ravni vseh treh dimenzij odnosa med sorojenci). Očitno ima ta osebnostna poteza izrazito pomembno vlogo v različnih socialnih odnosih različno starih otrok v različnih kulturah (npr., Furman in Lanthier, 1996; Shiner, 2000, 2006; Zupančič in Kavčič, 2004, 2005). Ta ugotovitev ne preseneča, saj med velikimi petimi osebnostnimi faktorji prav nesprejemljivost najbolj jasno opisuje medosebne vidike osebnosti. Na splošno je nesprejemljivost v otroštvu povezana z neugodnimi vrstniškimi odnosi in vrstniškim zavračanjem (Shiner, 2000, 2006). Dobljeni rezultati so skladni z ugotovitvami študije s šolskimi otroki Furmana in Lanthierja (1996) ter razširjajo spoznanja glede pomembnosti robustne poteze nesprejemljivost za medosebno vedenje na področje zgodnjih odnosov med sorojenci. V nasprotju s študijo Furmana in Lanthierja rezultati pričujoče raziskave ne kažejo na posebno pomembnost vestnosti za medosebne odnose sorojencev. To razhajanje med rezultati obeh študij je lahko posledica razlik v starosti udeleženih sorojencev. Možno je namreč, da s porastom vestnosti v otroštvu (npr. Kohnstamm idr., 1998; Zupančič idr., 2009) naraste tudi vloga te poteze v otrokovih medosebnih odnosih.

Vzorec rezultatov analiz povezanosti med osebnostnimi potezami sorojencev in tipom njihovega odnosa kažejo na nekoliko pomembnejšo vlogo osebnosti (zlasti nesprejemljivosti) starejših kot mlajših sorojencev. To lahko pomeni, da starejši sorojenci v primerjavi z mlajšimi prevzemajo bolj dejavno vlogo v paru in pogosteje dajejo pobude med socialnimi izmenjavami s sorojenci (Munn in Dunn, 1989; Stoneman in Brody, 1993). Medosebne značilnosti starejših sorojencev verjetno v nekoliko večji meri prispevajo k odnosu med sorojenci kot značilnosti mlajših, vsaj dokler so mlajši sorojenci v obdobju malčka in zgodnjega otroštva (pregled v Dunn, 1993).

Med omejitvami pričujoče študije naj najprej omeniva, da so podatke o osebnosti otrok in njihovem odnosu s sorojenci podali njihovi starši s pomočjo vprašalnikov. Čeprav sva pridobili ocene mam in očetov, le-te odražajo starševske zaznave merjenih značilnosti. Vendar pa so raziskave otrok z vidika njihovih staršev pomembne, saj se starši na svoje zaznave otrok, kljub njihovi morebitni pomanjkljivi točnosti, odzivajo in tako prispevajo k razvoju otrok in k njihovim medosebnim odnosom v družini (Goodnow in Collins, 1990). Ob tem velja opozoriti, da večina študij, ki temeljijo na poročilih staršev, vključuje le sodelovanje mam, pričujoča študija pa je upoštevala neodvisne ocene mam in očetov. To je omogočilo analizo navzkrižne povezanosti med osebnostjo sorojencev in tipom njihovega medosebnega odnosa ter s tem nadzor napake istega ocenjevalca. Poleg tega sva s tem pristopom lahko ugotavljali, katere preučevane povezave so dovolj robustne, da so se pokazale dosledno v obeh nizih, katere pa so specifične le za posamezen niz podatkov. Preliminarno

sva namreč napovedne odnose med osebnostjo sorojencev in značilnostmi njihovega medosebnega odnosa ugotavljali tudi z agregatnimi, t.j. povprečnimi ocenami mam in očetov. Primerjava opisanih rezultatov s preliminarnimi kaže, da slednji vključujejo nezanemarljivo napako istega ocenjevalca, in sicer tako v primeru na dimenzije kot tudi na tipe osredotočenega opisa odnosov med sorojenci. Ta napaka se kaže v (i) višjih ocenah napovedne vrednosti osebnosti za kakovost odnosa med sorojenci pri analizah z agregatnimi ocenami kot pri navzkrižnih analizah ter v (ii) napovednih zvezah, ki v analizah z agregatnimi ocenami dosegajo raven statistične pomembnosti, v navzkrižnih analizah pa so statistično pomembne le v enem ali v nobenem od dveh nizov podatkov. V pričujoči študiji dobljene nedoslednosti med nizoma podatkov so po najinem mnenju posledica razmeroma majhnega števila udeležencev (parov ciljnih sorojencev), precejšnjega števila med seboj zmerno visoko povezanih napovednikov ter starostne heterogenosti sorojencev. Poleg upoštevanja robustnih osebnostnih potez, bi bilo primerno v nadaljnje raziskave vključiti osebnostne poteze srednje ravni ter ugotoviti, katera od teh specifičnih potez morebiti v večji meri kot druge prispeva k značilnostim odnosa med sorojenci. Pričujoča študija med napovedniki tipa odnosa med sorojenci ni upoštevala spola otrok. Rezultati predhodnih slovenskih analiz (Kavčič in Zupančič, 2006) so namreč pokazali, da ima spol vsaj v zgodnjem otroštvu zanemarljiv učinek na dimenzije in tipe odnosa med sorojenci. V prihodnje študije bi bilo smiselno vključiti dodatne mere družinskega okolja otrok (npr. značilnosti drugih odnosov v družini), ki lahko prispevajo h kakovosti odnosa med sorojenci. Poleg tega primerjava dobljenih rezultatov s predhodnimi ugotovitvami o zvezah med osebnostjo otrok in dimenzijami njihovega odnosa s sorojenci nakazuje, da na dimenzije osredotočeni pristop daje bolj jasno sliko o povezanosti med osebnostjo in odnosom med sorojenci kot na par osredotočen (tipološki) pristop. Uporaba tipoloških spremenljivk lahko vodi do izgube določenih podatkov o razlikah v kakovosti odnosa med pari sorojencev. Dodatna težava tipološkega pristopa je tudi, da tipi dejansko ne predstavljajo ločenih kategorij, ampak se med seboj prekrivajo (Asendorpf idr., 2001; Kavčič in Zupančič, 2005; Zupančič idr., 2006).

Zaključki

Na podlagi ugotovitev pričujoče in predhodnih študij zaključujeva, da se osebnostne poteze otrok vsaj od tretjega leta dalje povezujejo s kakovostjo njihovih socialnih odnosov, tako z vrstniki in odraslimi (Caspi idr., 2005; Ehrler, Evans in McGhee, 1999; van Aken, 2009) kot tudi s sorojenci. Dobljenih rezultatov seveda ne smemo obravnavati v smislu vzročnega vpliva osebnosti otrok na kakovost njihovega odnosa s sorojenci, saj bi tudi tip odnosa med sorojenci lahko prispeval k razvoju osebnostnih značilnosti obeh otrok. Po drugi strani pa so osebnostne poteze opredeljene kot endogena in stabilna temeljna nagnjenja posameznikov s stabilnimi in kumulativnimi učinki na razvojne izide (npr. McCrae idr., 2000). Zatorej je bolj verjetno, da osebnost vpliva na socialne odnose posameznika kot obratno. Skladno s

tem so rezultati nekaterih redkih študij z mladostniki in mladimi odrasli podprli večji učinek medosebnih razlik v velikih petih faktorjih osebnosti na socialne odnose kot obratno (Asendorpf in Wilpers, 1998; Branje, Van Lieshout in van Aken, 2004; Neyer in Asendorpf, 2001). Vsekakor pa lahko predpostavljamo, da so ugotovljeni napovedni odnosi med osebnostnimi potezami sorojencev in tipom njihovega medosebnega odnosa dvosmerni. Osebnostne značilnosti vsakega sorojenca lahko sprožijo verigo izmenjav znotraj para, ki prispevajo h kakovosti njunega odnosa, po drugi strani pa izkušnje otrok znotraj odnosa s sorojenci lahko prispevajo k izraznosti otrokovih osebnostnih potez.

Literatura

- Asendorpf, J. B., Borkenau, P., Ostendorf, F. in Van Aken, M. A. G. (2001). Carving personality description at its joints: Confirmation of three replicable personality prototypes for both children and adults. *European Journal of Personality*, 15, 169–198.
- Asendorpf, J. B. in Wilpers, S. (1998). Personality effects on social relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1531–1544.
- Branje, S. J. T., van Lieshout, C. F. M. in van Aken, M. A. G. (2004). Relations between Big Five personality characteristics and perceived support in adolescents' families. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 615–628.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. in Burke, M. (1987). Child temperaments, maternal differential behavior, and sibling relationships. *Developmental Psychology*, 23, 354–362.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. in McCoy, J. K. (1994). Contributions of family relationships and child temperaments to longitudinal variations in sibling relationship quality and sibling relationship styles. *Journal of Family Psychology*, 8, 274–286.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the Five-Factor Model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417–440.
- Dunn, J. (1993). *Young children's close relationships beyond attachment*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Dunn, J. (2003). Sibling relationships. V P. K. Smith in C. H. Hart (ur.), *Blackwell handbook of childhood social development* (str. 223–237). Oxford: Blackwell Publishing.
- Dunn, J., Slomkowski, C., Beardsall, L. in Rende, R. (1994). Adjustment in middle childhood and early adolescence: Links with earlier and contemporary sibling relationships. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 35, 491–504.
- Ehrler, D. J., Evans, J. G. in McGhee, R. L. (1999). Extending the Big-Five theory into childhood: A preliminary investigation into the relationship between Big-Five personality traits and behavior problems in children. *Psychology in the Schools*, 36, 451–458.
- Furman, W. in Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the quality of sibling relationships. *Child Development*, 56, 448–461.
- Furman, W. in Lanthier, R. P. (1996). Personality and sibling relationships. V G. H. Brody (ur.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (str. 127–146). Norwood, NJ: Ablex.

- Goodnow, J. J. in Collins, W. A. (1990). *Development according to parents: The nature, sources, and consequences of parents' ideas*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Halverson, C. F., Havill, L. V., Deal, J., Baker, S. R., Victor, J. B., Pavlopoulos, V., ... Wen, L. (2003). Personality structure as derived from parental ratings of free descriptions of children: The Inventory of Child Individual Differences. *Journal of Personality, 71*, 995–1026.
- Halverson, C. F., Kohnstamm, G. A. in Martin, R. P. (1994). *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Howe, N. in Ross, H. S. (1990). Socialization, perspective-taking, and the sibling relationship. *Developmental Psychology, 26*, 160–165.
- Kavčič, T. in Zupančič, M. (2005). Sibling relationship in early/middle childhood: Trait- and dyad-centered approach. *Studia Psychologica, 47*, 179–198.
- Kavčič, T. in Zupančič, M. (v recenziji). *Sibling relationship and personality in early/middle childhood from parents' perception*.
- Knyazev, G. G., Zupančič, M. in Slobodskaya, H. R. (2008). Child personality in Slovenia and Russia: Structure and mean level of traits in parent and self-ratings. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 39*, 317–334. doi: 10.1177/0022022108314542
- Kohnstamm, G. A., Halverson, C. F., Mervielde, I. in Havill, V. L. (Eds.) (1998). *Parental descriptions of child personality*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kramer, L. (2001). Parental expectations and perceptions of children's sibling relationships questionnaire (PEPC-SRQ). V B. F. Perlmutter, J. Touliatos in G. W. Holden (ur.), *Handbook of family measurement techniques* (str. 80). Thousand Oaks: Sage Publications.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hřebičková, M., Avia, M. D., Sanz, J., ... Smith, P. B. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*, 173–186.
- McHale, S. M. in Pawletko, T. M. (1992). Differential treatment of siblings in two family contexts. *Child Development, 63*, 68–81.
- Mervielde, I., Buyst, V. in De Fruyt, F. (1995). The validity of the Big-Five as a model for teachers' ratings of individual differences among children aged 4-12 years. *Personality and Individual Differences, 18*, 525–534.
- Mervielde, I. in De Fruyt, F. (2002). Assessing children's traits with the Hierarchical Personality Inventory for Children. V B. De Raad in M. Perugini (ur.), *Big Five assessment* (str. 129–146). Gottingen: Hogrefe and Hoger Publishers.
- Munn, P. in Dunn, J. (1989). Temperament and the developing relationship between siblings. *International Journal of Behavioral Development, 12*, 433–451.
- Neyer, F. J. in Asendorpf, J. B. (2001). Personality–relationship transaction in young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*, 1190–1204.
- Richmond, M. K., Stocker, C. in Rienks, S. (2005). Longitudinal associations between sibling relationship quality, parental differential treatment and children's psychological adjustment. *Journal of Family Psychology, 19*, 550–560.
- Rothbart, M. K. in Bates, J. E. (1998). Temperament. V W. Damon in N. Eisenberg (ur.), *Social emotional and personality development* (str. 105–176). New York: Wiley.
- Shiner, R. L. (2000). Linking childhood personality with adaptation: Evidence for

- continuity and change across time into late adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 310–325.
- Shiner, R. L. (2006). Temperament and personality in childhood. V D. K. Mroczek in T. D. Little (ur.), *Handbook of personality development* (str. 213–230). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Slobodskaya, H. R. (2007). The associations among the Big Five, behavioural inhibition and behavioural approach systems and child and adolescent adjustment in Russia. *Personality and Individual Differences*, 43, 913–924. doi: 10.1016/j.paid.2007.02.012
- Slobodskaya, H. R. in Akhmetova, O. A. (2010). Personality development and problem behavior in Russian children and adolescents. *International Journal of Behavioral Development*. doi: 10.1177/0165025409352825
- Stocker, C., Dunn, J. in Plomin, R. (1989). Sibling relationships: Links with child temperament, maternal behavior, and family structure. *Child Development*, 60, 715–727.
- Stocker, C. M., Lanthier, R. P. in Furman, W. (1997). Sibling relationships in early adulthood. *Journal of Family Psychology*, 11, 210–221.
- Stocker, C. M. in McHale, S. M. (1992). The nature and family correlates of preadolescents' perceptions of their sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9, 179–195.
- Stoneman, Z. in Brody, G. H. (1993). Sibling temperaments, conflict, warmth and role asymmetry. *Child Development*, 64, 1786–1800.
- Thomas, A. in Chess, S. (1984). Genesis and evolution of behavioral disorders: From infancy to adult life. *American Journal of Orthopsychiatry*, 141(1), 1–9.
- van Aken, M. G. A. (2009). Personality in children and adolescents: development and consequences. V R. E. Tremblay, M. A. G. van Aken in W. Koops (ur.), *Development and prevention of behavior problems: from genes to social policy* (str. 131–142). Hove, UK: Psychology Press.
- Zupančič, M., & Kavčič, T. (2004). Personality structure in Slovenian three-year-olds: The Inventory of Child Individual Differences. *Psihološka Obzorja*, 13(1), 9–27.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (2005). Child personality measures as contemporaneous and longitudinal predictors of social behavior in pre-school. *Psihološka Obzorja*, 14(1), 17–34.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (2009). *Vprašalnik o medosebnih razlikah pri otrocih in mladostnikih (VMR-OM): priručnik [Inventory of Child Individual Differences (ICID): The Manual]*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Zupančič, M., Podlesek, A. in Kavčič, T. (2006). Personality types as derived from parental reports on 3-year-old. *European Journal of Personality*, 20, 285–303.
- Zupančič, M., Sočan, G. in Kavčič, T. (2009). Consistency in adult reports on child personality over the pre-school years. *European Journal of Developmental Psychology*, 6, 455–480.

Prispelo: 16. 9. 2010
Sprejeto: 17. 10. 2010